

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ РАБОТНИКОВ СИЛОВЫХ СТРУКТУР: ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ

Трофименко В. А.

Показано, является ли обязательным правовое воспитание для работников силовых структур государства. В этом направлении проанализировали основные нормативные акты, регламентирующие деятельность правоохранительных органов. Внесены предложения по улучшению ситуации с правовым воспитанием в этих структурах.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, правовое воспитание, силовые структуры, правоохранительные органы.

LEGAL EDUCATION WORKERS POWER STRUCTURES: PROBLEMS STATUTORY

Trofimenko V. A.

Publication shown or fixed binding legal education workers power structures of the country in this area analyzes the key regulations that govern the police force, provided suggestions to improve the situation of legal education in the above structures.

Key words: legal culture, justice, legal education, law enforcement agencies, law enforcement agencies.



УДК 340.12

Ю. В. Мелякова, кандидат філософських наук

ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ

Реальність права розуміється сьогодні як комунікативна. Дієвість права полягає в утворенні продуктивного дискурсу, що має загострити існуючі соціальні суперечності та розрішити їх шляхом досягнення оптимального консенсусу. Метою правового дискурсу завжди є справедливість, але як моральний, так і правовий її сенс мінливий. Етноментальний зміст юридичної справедливості визначається джерелами права, що мають регіональну та історичну специфіку. Тому правовий дискурс та соціальна справедливість, заради якої він здійснюється, матимуть значні відмінності у континентальній, далекосхідній і мусульманській системах права.

Ключові слова: правовий дискурс, джерела права, справедливість, традиційна правова сім'я, релігійна правова сім'я, звичай, караюче право.

Актуальність проблеми. Існуючі філософсько-правові концепції праворозуміння по-різному визначають походження права, його природу і сутність, віддаючи перевагу в розумінні права тим чи іншим об'єктивним чи суб'єктивним, ідеальним чи матеріальним чинникам. Значною мірою сьогоденні проблеми міжнародного правового дискурсу спричинені саме етноментальною специфікою правової культури народів та регіональними тонкощами розуміння ними законності, справедливості, права та його природних підстав.

Метою статті є аналіз етнічних особливостей праворозуміння східноазійських і арабських народів, їх правової культури і рис правового менталітету, що постає як герменевтична проблема національної правоінтерпретації.

Питання етноментальної специфіки правотлумачення, правотворчості та правореалізації мають надзвичайну актуальність в умовах загальносвітової інтеграції, економіко-правової відкритості, полікультурної спрямованості країн Європи, з одного боку, і політики фундаменталізму прокомуністичних та ісламських країн – з другого. Адже право покликано регламентувати міжнародні стосунки і в економічній, і в ідеологічній, і в цивільній, і в інформаційній сферах, незалежно від політико-культурних тенденцій глобалізації або ізоляції цих держав, проте безумовно їх враховуючи. Розуміння ж самої ролі права у цій регламентації є досить неоднозначним в окремих регіонах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суто філософсько-правової розробки проблема правоінтерпретації і праворозуміння азійських та арабських народів ще не одержала. Тому даними для філософського аналізу тут виступають дослідження в галузі порівняльного правознавства, теорії права, теорії культури, філософії релігії, етики та історії східних країн. Традиції розуміння природи права, його функцій, аспект особистих прав людини, критерії справедливості, культура покарань і принципи правосуддя – все це має свої особливості в азійській та арабській культурах. Теоретичними джерелами інформації про життя і ментальність народів Східної Азії виступили, зокрема, роботи радянських синологів, серед яких Б. Єрасов, О. Завадська, Л. Васильєв, В. Сидіхменов, а також сучасних правознавців, а саме Ю. Тихомірова, А. Саїдова, Р. Давида, К. ЖофFRE-Спинозі, Ань Вейя. Філософський аналіз в галузі мусульманського права ґрунтується на працях сучасних дослідників арабської культури (Л. Сюкіяйнен, Н. Володіна, О. Львова, А. Абашидзе, Х. Бехруз та ін.).

Виклад основного матеріалу. Правова система Китаю (а також Японії, Монголії, Малайзії, африканських країн) належить до далекосхідного типу в складі традиційної правової сім'ї. Основи правового виховання в цих країнах спричинено загальними особливостями традиційних правових систем, до яких входять: визнання звичаю (традицій, морально-етичних уявлень народу)

основним джерелом права; негативне ставлення до законодавства (позитивного права) як до неприродного джерела права; ігнорування інституту судової влади та заміщення його самокерованими суспільними структурами, що діють на основі норм звичаєвого права; слабкий розвиток юридичної інфраструктури. Незважаючи на те що дані умови заважають високому рівню юридичної освіти населення, однак саме вони, уникаючи офіційних вертикальних методів, спричинили незрівнянно високий рівень правової культури жителів Китаю.

Первинною природною засадою високого рівня правосвідомості китайців стало конфуціанство. Однією з головних доброчинностей і заповідей, що їх пропонує ця ідеологія, є людинолюбство, адже шлях до поліпшення життя людини Конфуцій бачив не у зміні суспільних порядків, а у високому рівні моральної свідомості. У цілому самовдосконалення – це шлях помірності й стриманості. Відданість підданого вважалася заснованою на покірливості та щирості відносно правителя. Покірність старшому в родині, клані, імператору в суспільстві становило невід’ємне правило людського співжиття. Синівня шанобливість і братерська любов розглядаються конфуціанством як засіб, що перешкоджає виникненню злочинів і безпорядків. Поняття «милосердя» також включає наведення порядку в світі людей та піклування про слабких.

Конфуціанство також вплинуло на традиції ставлення китайців до влади. Для китайської культури характерний традиційний тип легітимації влади. У рамках останнього характер священних, споконвічно заведених порядків, що наявні і закріплені у владній ієрархії, забезпечує як покірність громадян, так і додержання владою певних обов’язків стосовно суспільства. Саме додержання традицій ставало підґрунтям як для прийняття влади, так і для визнання права. Влада зображується у патерналістських, родинних символах, що передбачає її заступництво всьому народові.

У свій час порушення маоїзмом основної доктрини Конфуція – турботи правителя про благо народу – стало головною причиною опозиційних рухів і, пізніше, радикальної модернізації ідеології та шляхів розвитку КНР Ден Сяопіном. Уважалося, що від справедливого, мудрого правителя залежать загальне процвітання, єдність, стабільність і правопорядок країни. Маоїстським пропагандистам (60–70-х років ХХ ст.) заважали традиційна міцність родинних зв’язків китайців, шанобливість до батьків, повага до старших за віком, той факт, що інтереси родини ставилися вище за громадські. Китайська родина (патронімія) протягом багатьох століть була тією нижчою соціальною організацією, що зберігала значну автономію від влади. Традиціям «синівської шанобливості» і почитання родоvodu зашкоджували ідеї про правильність

доносів дітей на батьків (і навпаки) та класову боротьбу. У той час була здійснена спроба відмежувати ідеї Мао від конфуціанства, надавши їм значення «абсолютної істини». Але традиційна китайська родина як охоронець національних цінностей стояла на шляху маоїстів. Сучасною альтернативою «культурній революції» маоїстів стала матеріальна зацікавленість населення Китаю у власних зусиллях на шляху до порядку і процвітання. В останній Конституції 1982 р. КНР була визначена як «соціалістична держава демократичної диктатури народу, керована робітничим класом». Таким чином, конфуціанство не тільки виступає основним джерелом права, й формує теоретичні засади системи правового виховання в Китаї. Родина ж виступає як головна конфуціанська цінність та чинник правового виховання китайців.

Незважаючи на розвиток правосвідомості, китайці невелику увагу приділяють сфері особистих прав. Стан конституційних прав і свобод людини в Китаї значною мірою не відповідає міжнародним стандартам. Китайський законодавець основну увагу приділяє не стільки правам людини, скільки правам громадянина. У переліку природних прав громадянина КНР відсутні норми про свободу думки (адже фактично панує диктатура комуністичної партії), право на життя. І тому не дивно, що КНР посідає одне з перших місць у світі за винесеними смертними вироками. Китайці традиційно мають високий ступінь патріотизму і громадської відповідальності. Їх Конституція містить великий перелік обов'язків громадянина, досить мало уваги приділяючи його правам. Так, серед основних обов'язків громадянина КНР такі: захищати Вітчизну, охороняти безпеку, честь та інтереси Батьківщини; зберігати державну таємницю; захищати єдність держави і згуртованість усіх національностей; зберігати суспільну власність; додержуватися трудової дисципліни і оберігати громадський порядок; поважати норми громадської моралі; вчитися, трудитися тощо.

Уже наприкінці 70-х років успіх капіталізму в Японії та неієдздатність радянського соціалізму в економічній сфері і подальший розвал СРСР привели до того, що китайське керівництво відмовилося від радянської моделі і звернулося не до західних, а до внутрішніх традицій. Китай обрав таку версію: капіталізм та інтеграція у світову економіку в сполученні з політичним авторитаризмом та китайським націоналізмом у ролі нового джерела законності. «Ми – китайці і ми можемо цим пишатися», – зазначав один із політичних лідерів Гонконгу. Сучасний Китай підносить конфуціанство як альтернативу західній демократії і марксизму-ленінізму та як джерело свого прогресу [1, с. 156–158].

На думку жителів Східної Азії, успіхом свого регіону вони зобов'язані також колективізму. Общинні цінності і звичаї, переважання групових інтересів над індивідуальними нібито сприяють всезагальному груповому на-

пруженню, що є необхідним для бурхливого розвитку. Саме робоча етика китайців, яка складається із дисципліни, лояльності та старанності, стала, на їх думку, рушійною силою соціального розвитку цих країн. Такого роду робоча і громадська етика, а також правова свідомість зародилися із філософії про те, що група і країна важливіші за окрему особистість. Тому шире відстоювання особистих прав не є самоціллю азіата. Він самостверджується не за рахунок протиставлення суспільству власної індивідуальності, а навпаки, завдяки почуттю своєї причетності до цілого, ототожненню себе із общиною, суспільством, нацією, що ґрунтується на конфуціанській системі цінностей. Отже, в основі сутнісної відмінності європейської правосвідомості від азіатської лежать онтологічні особливості світосприйняття жителів цих регіонів, специфічний спосіб їх буття-в-світі (що водночас визначає етичні основи східної «культури сорому»).

Згідно з концепцією І. Кона у зв'язку з моральною орієнтацією людей різних національностей, соціологи традиційно розрізняють «культуру сорому» та «культуру провини». Східні культури відносять до перших. Якщо провинна пов'язана із стурбованістю індивіда власною внутрішньою правотою, то сором – із стурбованістю оцінювання його гідності з боку інших, що диктує йому прагнення уникнути видимості невдачі, слабкості, залежності тощо. «Культура сорому» несе на собі відбиток локальності, оскільки орієнтує свідомість індивіда виключно на його власну общину: сором існує виключно у стосунках зі «своїми». Гідність і безчестя співвідносяться із зовнішніми формами контролю: осудженням, покаранням, насмішкою чи схваленням. З цим пов'язана непопулярність права на Сході як соціального регулятора. Людина «культури сорому» має жорсткий внутрішній контролер – совість, яка ґрунтується на критичному самооцінюванні. Саме цією особливістю східної ментальності пояснюються популярність публічних покарань і принцип залякування, покладений в основу карної політики азіатських країн [2, с. 37].

Саме система сімейної організації в Китаї є основою самовиховання і самоосвіти. Бути освіченим означає, за Конфуцієм, володіти гуманістичними принципами, а відрізнити погане від доброго навчала родина. Такого роду внутрішнє знання робить зайвим зовнішній контроль за особистістю. Отже, до зазначених із початку чинників правового виховання відносно Китаю можна додати такий чинник, як самовдосконалення, свідомо самодисципліна індивіда.

Гармонія, від якої залежать рівновага в світі і щастя людей, розглядається китайцями у двох аспектах. По-перше, як гармонія людини з природою. Поведінка людей повинна відповідати звичайному порядку. По-друге, гармонія необхідна у відносинах між людьми. У суспільних стосунках на першому

плані мають знаходитись ідея згоди і пошуки консенсусу. Незгоди повинні нібито «розчинятися», а не вирішуватися. Пропонований вихід має бути свobodо прийнятий учасниками як справедливий, і при цьому ніхто не повинен «втратити обличчя». На першому плані завжди знаходиться виховання і переконання, а не влада, погроза та примус. Унаслідок таких поглядів китайці негативно ставляться до ідеї права з його жорсткістю й абстрактністю. Людина не повинна наполягати на своїх правах, оскільки обов'язок кожного – прагнути згоди і забувати про себе в інтересах усіх [3, с. 325–335].

Теоретики відверто визнають незначну роль права в регуляції соціальних стосунків у Китаї. До юристів китайці ставляться із недовірою, вважаючи, що, використовуючи абстрактні норми, юристи створюють перепони для досягнення компромісів, чим сприяють недостойній егоїстичній поведінці, несумісній з інтересами суспільства. В будь-якому разі конкретне правове рішення повинно відповідати справедливим і гуманним почуттям, а не бути втиснутим у рамки юридичної схеми. Так, відшкодування шкоди не повинно лягати непомірним тягарем на плечі боржника та вести його родину до банкрутства. Згідно з китайською традицією, спірні питання вирішуватимуться на основі почуття гуманності, згодом – ритів (звичасвих правил і прав), потім – розуму, і лише після цього може послідувати звернення до права. Закони для китайців не є нормальним засобом вирішення конфліктів між людьми. Їх корисна роль обмежується тим, що вони пропонують зразки поведінки та застерігають тих, хто міг би повести себе антисуспільним чином.

Традиційна китайська концепція не заперечує право як таке, але визнає при цьому, що воно для варварів, для тих, хто не піклується про мораль – для невинуватих злочинців, нарешті, для іноземців, яким чужа китайська цивілізація. За легендою, право (фа) винайшов варварський народ, який мав назву міао у XXIII ст. до н.е. (Бог пізніше знищив цей народ). Про це один із афоризмів Конфуція: «У варварів за часів держави гірше, ніж у китайців без неї». Китайський народ, на його думку, чудово обходиться без права: краще не звертатися до суду, а регулювати міжособистісні стосунки так, як підказує совість, наслідуючи не праву, а згоді і гармонії. Цю гармонію легко відновити, оскільки китайці шукають причини конфлікту не у злій волі супротивника, а у своїх власних помилках, хибах. В атмосфері, де кожний готовий визнати власні помилки, людей неважко змусити піти на поступки та погодитися на втручання посередника; крім того, страх перед суспільною думкою може надати цій згоді примусового характеру [4, с. 356–357].

Для східноазійських країн відносно питань карного права залишається характерною концепція покарання-кари, яка по суті відроджує давній принцип таліону про адекватність розплати. У суворому принципі адекватної відплати

наявний позитивний момент. Він полягає у тому, що покарання може призначатися тільки у випадках здійснення такого діяння, яке прямо передбачене законом, а розмір покарання має відповідати тяжкості злочину. Іншими словами, концепція покарання-кари певною мірою обмежує свавілля суду і все ж таки, по-перше, призводить до надто жорсткого покарання, а по-друге, ігнорує самі причини злочинності, борючись з їх наслідками.

Отже, до основних рис, що визначають національний характер і правовий менталітет китайців, належать консерватизм (що бере свій початок у конфуціанстві), культ традиції (як надійна запорука стабільності), раціоналізм, практицизм, прагматизм, ретельність, скрупульозність у справах, колосальне працелюбство, завзятість, наполегливість, колективізм, відповідальність, слухняність, стриманість, терпіння, покора, самодисципліна, патріотизм тощо. Європейців завжди вражали китайські цілеспрямованість, працелюбство і стійкість, а головне – відсутність скаргень на долю. Проте підставою соціального порядку та світової гармонії особисто китайці вважають таку свою рису, як терпимість. Головний осередок китайського суспільства – родина з ієрархічною організацією, правовою дисципліною і майже абсолютною владою голови родини. Община і держава прагнуть відповідати цій моделі та уникати будь-якого втручання у відведене родині широке коло справ. До фактичних повноважень родини значною мірою належать правове виховання і правове регулювання відносин у китайському суспільстві.

У сучасному Китаї існує розвинена система законодавства, студенти вивчають право, наявне судочинство, але у реальному житті сторони конфлікту частіше звертаються не до них, а до посередників – у квартальні ради за місцем проживання, не виносячи справи за межі общини, клану. Потрібні великі зміни менталітету китайців раніше ніж ними будуть визнані авторитет і цінність права. У статичній структурі китайського суспільства основними морально-правовими принципами і цінностями залишаються синовня любов, самодисципліна, підкорення вищим за ієрархією, пріоритет інтересів суспільства над особистими, заборона будь-яких ексцесів, обурень та конфліктів. Важливо, що саме ці моральні цінності виявилися запорукою правопорядку, а не навпаки, жорсткі правові інститути – запорукою моральності і високої правової свідомості китайців.

Правові системи арабських країн, населення яких сповідує іслам, належать до мусульманської системи права у складі релігійної правової сім'ї. Загальними рисами релігійних правових систем є: нерозривний зв'язок з релігією; заперечення правотворчої ролі особистості і держави; персональний характер дії права; нерозвинений аспект суб'єктивних прав; переважання обов'язків над правами; караючий характер права.

Зазначені риси релігійної правової системи сформували у мусульман поважливе ставлення до права не за рахунок свідомого емоційно-вольового визнання ними норм права, а завдяки побоюванням божественних «санкцій» внаслідок недодержання цих норм (страху божого). Мусульмани визнають конструктивну роль Страшного суду в удосконаленні людини на шляху до Бога. А оскільки право шаріата – один із засобів людського вдосконалення, то єдиним джерелом правового виховання тут виступають воля Аллаха та релігійна самосвідомість мусульманина, орієнтована на ідею спасіння.

Тенденції правового виховання мусульманської спільноти визначено концепцією загального розвитку держав ісламу, що були сформульовані відомим сучасним ідеологом мусульманського світу Абу аль-Ала Маудуді. У своїй праці «Принципи ісламу» він обґрунтував теоцентричну концепцію, за якою людина повинна жити у гармонії з волею Аллаха, що виражена у посланих їй законах, які містяться у Корані і Сунні. Відхилення від цього шляху дорівнюється до джахілії, тому з порушниками ісламських законів треба нещадно боротися. Шаріат є головним арбітром і кінцевим авторитетом. Додержання шаріату – єдина гарантія захисту природних прав громадян.

Аспект природних прав людини, що розглядаються у мусульманському праві на принципах Корану, є досить обмеженим. Правовому статусу особистості в Корані присвячено 70 віршів. Вихідною передумовою для ісламської теорії основних прав людини слугує тлумачення відомого вірша 74-ї сури Корану, де йдеться про те, що мусульманин має право вимагати від держави поваги своїх особистих прав. Узагалі-то, особливістю сучасного ісламського світу виступає проблема громадського рівноправ'я і прав людини. Однак вона розв'язується в рамках мусульманських приписів. Шаріатом проголошені такі принципи, як людська гідність (у рамках Корану та Сунни); рівноправ'я людей, що означає єдність походження всіх людей («Аллах створив усіх людей із єдиної душі»); свобода всіх людей (згідно з Кораном) [5, с. 141–144]. Слід зауважити, що коли в теорії мусульманського права зазначається, що прийняття ісламу робить усіх людей рівними незалежно від їх соціального походження, кольору шкіри чи мови, то йдеться, зокрема, про рівність усіх перед законом та судом. Мусульманське право також розмежовує права людини-немусульманина та власне права мусульман, де останнім надається перевага.

Каїрська Декларація прав людини в ісламі фактично закріплює пріоритет шаріату над природними правами і свободами людини. Деякі основні права і свободи у ній не визначено; відсутня заборона на наявну в ісламі дискримінацію за ознакою статі. Декларація містить досить своєрідне тлумачення свободи думки і свободи слова: «Кожен має право на вільне вираження своєї думки

таким чином, аби це не суперечило принципам шаріату» [7]. Смертна кара призначається не тільки за такі найтяжчі злочини, як вбивство, а й за діяння, які взагалі у західних країнах не вважаються злочинами, як-то: подружня зрада жінки, віровідступництво, аборт, чаклунство тощо [6]. В Арабській хартії прав людини взагалі не згадується про рівність усіх перед законом; відсутня заборона на жорстоке та нелюдське покарання; не встановлюється заборона на винесення смертного вироку щодо неповнолітніх. Хартія водночас не встановлює навіть формальної заборони на рабство та работоргівлю [8, с. 17–18]. Принцип свободи релігії виражений у праві кожної людини на свободу совісті і поклоніння («Немає примусу в релігії»), що, до речі, також має певні особливості. Вважається, що особа вільно обирає для себе релігію, однак, якщо віруючий мусульманин відречеться своєї віри, це розглядатиметься як зрада ісламу, за що така особа може бути покарана на смерть [9, с. 141–144].

Особливість розуміння і дії інституту прав людини в мусульманському світі полягає у тому, що іслам розглядає права людини не як права індивіда, а як права ісламської громади. Індивідуальні права є похідними та залежними від прав колективу. Ідея права, а також державний правопорядок продиктовані там ісламськими догматами. Тому, незважаючи на те що конституції ісламських країн закріплюють основні права і свободи людини відповідно до норм міжнародного права, останні мають там суто декларативний характер.

Цікаво, що механізм дії мусульманського права «побудовано» на регулюванні стосунків перш за все серед мусульман. По кожному випадку в цьому праві передбачено нібито дві норми, одна з яких, що має юридичний характер, регламентує зовнішню поведінку людини, а друга стосується її внутрішнього переконання, змісту вчинку та стимулів, які змушують людину вчиняти саме так, а не інакше. Іншими словами, перша з двох норм регулює відносини людини з іншими людьми, а друга – її зв'язок з Аллахом, оскільки лежить в основі намірів і цілей, які переслідує правовірний. Так, можна зробити висновок, що порушник норм мусульманського права підлягає не тільки «земній», юридичній, а й «божественній» санкції, причому друге покарання застосовується як у земному житті (наприклад, релігійна спокута – «кафара»), так і в потойбічному світі, оскільки будь-який правопорушник одночасно є грішником.

Причому релігійні стимули виявляються настільки сильними, що в окремих сферах суспільних відносин (господарських, сімейних) норми права виконуються практично без втручання держави, оскільки випадки їх порушення виключно рідкі. Мусульманські суди спираються переважно на релігійну совість мусульман, їх добровільну готовність слідувати нормам. Однак це, звичайно, не лишає мусульманське право якостей юридичного феномена

як такого. В даному разі йдеться не про відсутність державного забезпечення його норм, а про своєрідне співвідношення добровільності та примусовості в їх виконанні, поєднання державного і релігійного примусу [10, с. 95–96].

Правосвідомість мусульман ґрунтується на досить жорстких принципах, оскільки само мусульманське право не відрізняється ліберальністю. Воно складається переважно з обов'язків людини і санкцій за їх порушення. Наприклад, Коран недвозначно наказує, аби мусульманин співчував безпомічним і слабким, чесно вів торговельні справи, не підкупав суддю, не займався лихварством і не грав у азартні ігри. За порушення цих обов'язків мусульманське право передбачає жорстокі покарання – страту, покаління, покарання плітями, биття ціпками, камінням тощо. Поняття ж безпосередньо прав досягається визнанням певних меж обов'язків. Як один з найбільш серйозних злочинів мусульманські юристи розглядають розбій. Мусульманське кримінальне право засноване на розрізненні між твердо встановленими покараннями (худуд) та дискреційними покараннями (тазир). До встановлених жорстких мір покарання засуджують лише за такі види злочинів: вбивство, перелюб, хибне обвинувачення у перелюбі (у деяких країнах), зґвалтування, гомосексуалізм, статеві стосунки між немусульманином і мусульманкою, крадіжка, вживання спиртних напоїв (Лівія), озброєне пограбування, бунт тощо [11, с. 31–32].

Покарання – головне джерело правосвідомості в ісламських країнах. Таке покарання, що орієнтоване на залякування можливих правопорушників, часто буває несправедливо суворим, адже його розмір визначається не важкістю вчиненого діяння, а прагненням залякати оточуючих. Проте воно само по собі вже несе значну правовиховну функцію, орієнтуючи свідомість громадян, у тому числі потенційних правопорушників, на правомірну поведінку. Згідно з теорією «превенції», головним завданням покарання є не тільки викликати страх перед покаранням у свідомості потенційного злочинця, а лишити дійсного злочинця можливості повторити злочин (шляхом смертної кари) [12, с. 135–137].

Отже, сама ідея права в ісламському світі має досить екзотичний сенс. Унаслідок цього регулятивна функція права одержує особливі, неприйнятні для європейця механізми здійснення. Відрізняються своєю унікальністю норми соціальної справедливості. Згадаємо, що первинне і фундаментальне значення в процесі праворозуміння мають традиції родинного права та правовий статус жінки у системі прав людини. Саме в мусульманському праві ці аспекти приховують багато суперечок і нерозв'язаних проблем, пов'язаних із нерівноправ'ям жінки в сім'ї та суспільстві.

Матеріальне утримання дружини чоловіком спричинено абсолютним підкоренням її його владі. Десоціалізація і нерівноправ'я жінок-мусульманок

закріплюються чинною традицією. Коран виправдовує правову нерівність чоловіків і жінок, закладаючи тим самим відповідний фундамент правового виховання членів азійського суспільства. Безправ'я жінки сприяє вчиненню таких злочинів, як побої та знущання чоловіка над дружиною; доведення до самогубства; умисне вбивство чи тілесне ушкодження; вступ у шлюбні стосунки з особою, яка не досягла шлюбного віку; викрадення жінки для вступу в шлюб; примушення жінки до вступу в шлюб; купівля і продаж жінок; перешкодження набуттю жінкою освіти; перешкодження рівноправ'ю жінок у питаннях цивільного і сімейного права, зокрема права на виховання дітей [10, с. 174].

Як правило, кримінальні кодекси азійських країн не містять вказівок на мотив учиненого злочину. Відповідно, зазначені злочини розглядаються за фактом їх вчинення, без урахування мотивації. Хоча звичаєва мотивація в очах мусульманського судді скоріше за все пом'якшить покарання за даного роду злочини відносно жінок, ніж обтяжить його. До того ж, багато вчинків, що суперечать нормам європейської моралі, міжнародним правовим нормам та навіть формальним нормам мусульманського права, продовжують виправдовуватися неписаними законами, традиціями та звичаями, які зберігають свою значущість, зокрема у сільських районах, де міцні патріархально-родові відносини. Гірше за все, що всі ці злочинні дії не тільки підтверджують нездійснення принципу формальної рівності у мусульманському суспільстві, а й знаходять виправдання у суспільній думці, посилаючись на звичаєве право і шаріат.

Таким чином, головна особливість мусульманського права, яка викриває його природу, полягає у взаємодії в його межах сакрального і світського, релігійного і власне юридичного (позитивного) начал. Це проявляється у специфічності походження мусульманського права, його джерелах, механізмі дії, праворозумінні мусульманських юристів, суспільній правосвідомості, принципах правового виховання громадян. Так, джерелом права в цілому, і прав людини в тому числі, визнається воля Аллаха, тому істинність права не може піддаватися критиці. Божественним походженням обґрунтовується, у свою чергу, і справедливість норм мусульманського права, незважаючи на їх жорстокість. Правова свідомість мусульманина виступає складовою його релігійної свідомості. Попри формальне закріплення у відповідних регіональних юридичних документах чисельних загально визнаних у світі прав і свобод людини, усе ж принципи шаріату, на засадах яких створювалися ці документи, багато в чому суперечать основним міжнародним стандартам з прав людини.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у світі на сучасному етапі, посилюють актуальність та важливість проблеми обґрунтування ісламського

права та критеріїв його юридичної справедливості, особливо з огляду на існуючі дискримінаційні елементи щодо жінок та чисельні порушення прав людини, зокрема у сфері покарань.

Висновки. Етноментальний вимір правового дискурсу досліджено через регіональні особливості правових систем, онтологічні та ціннісні засади національної правової культури східних народів, а саме порівняння джерел права і принципів справедливості традиційної та релігійної правових сімей, а також досвід правового виховання в країнах Азії та Арабського Сходу. Сьогодні, коли Україна активно інтегрується у міжнародний правовий простір, у справі обґрунтування необхідності оновлення і розвитку вітчизняного права велику практичну значущість має досвід зарубіжного праворозуміння, правовиховання і правоінтерпретації, що являє собою етноментальний вимір правового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон : пер. с англ. Т. Велимеева. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – 571 с.
2. Ерасов Б. С. Социально-культурные традиции и общественное сознание в развивающихся странах Азии и Африки / Б. С. Ерасов. – М. : НАУКА. Гл. ред. вост. лит., 1982. – 280 с.
3. Ерасов Б. С. Массовое сознание в развивающихся странах: содержание и динамика процессов // Идеологические процессы и массовое сознание в развивающихся странах Азии и Африки: сб. статей / Б. С. Ерасов. – М. : Наука, 1984. – С. 323–335.
4. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози : пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 400 с.
5. Володина Н. В. Конституционно-правовые особенности Королевства Марокко / Н. В. Володина, Нафури Сана // Совр. право. – 2011. – №12. – С. 141–144.
6. Всеобщая исламская декларация прав человека: принята 19 сентября 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cac.org/journal/08-1997/st_21_pravaist.shtml.
7. Каирская Декларация о правах человека в исламе // Центр інформації та документації кримських татар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cidct.org.ua/uk/laws/6.html>.
8. Львова О. Л. Правові документи про права людини в ісламі: характерні риси / О. Л. Львова // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2008/4. – С. 12–18.
9. Володина Н. В. Конституционно-правовые особенности Королевства Марокко / Н. В. Володина, Нафури Сана // Совр. право. – 2011. – №12. – С. 141–144.
10. Сюкйийнен Л. Р. Мусульманское право: вопросы теории и практики / Л. Р. Сюкйийнен. – М. : НАУКА. Гл. ред. вост. лит., 1986. – 255 с.
11. Михлин А. С. Высшая мера наказания: История, современность, будущее / А. С. Михлин. – М. : Дело, 2000. – 176 с.
12. Уголовное право зарубежных государств. – Вып. 4: Наказание / ред. Я. А. Зорина. – М. : Ун-т дружбы народов, 1975. – 220 с.

ЭТНОМЕНТАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРАВОВОГО ДИСКУРСА

Мелякова Ю. В.

Реальность права понимается сегодня как коммуникативная. Действенность права заключается в создании продуктивного дискурса, который призван заострить существующие социальные противоречия и разрешить их путем достижения оптимального консенсуса. Целью правового дискурса всегда выступает справедливость, однако как этический, так и правовой ее смыслы изменчивы. Этноментальный смысл юридической справедливости определяется источниками права, которые имеют региональную и историческую специфику. Поэтому правовой дискурс и социальная справедливость, ради которой он осуществляется, имеют значительные отличия в континентальной, дальневосточной и мусульманской системах права.

Ключевые слова: правовой дискурс, источники права, справедливость, традиционная правовая семья, религиозная правовая семья, обычай, карающее право.

ETHNOMENTAL LEGAL DISCOURSE MEASURE

Melyakova J. V.

Reality of the law is known today as communication. Validity of the law consists in creation of productive discourse appealing to the aggravation of existing social antagonism and its settlement by the way of optimal consensus achievement. Justice is an object of legal discourse but its ethic and legal meanings are changeable. Ethnomental features of legal justice are determined by means of sources of law being of regional and historical specificity. Therefore, legal discourse and social justice for the sake of which it implements have considerable differences in Continental, Far Eastern and Muslim systems of the law.

Key words: legal discourse, sources of law, justice, traditional legal family, religious legal family, custom, punishment law.

